

ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Видано громадською організацією «Фундація прав людини» в рамках проекту «Пілотна Ініціатива сприяння зайнятості внутрішньо переміщених жінок» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Польща в рамках програми Польського Співробітництва з метою розвитку. Дана публікація подає виключно думку автора, що може не збігатися з офіційною позицією Міністерства закордонних справ Республіки Польща. Наклад 500 примірників. Розповсюджується безкоштовно.

Інформація про проект

З липня по листопад 2015 року громадська організація „Фундація прав людини” разом з партнерськими організаціями за підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Польща в рамках Програми Польського Співробітництва з Метою Розвитку реалізує проект „**Пілотна Ініціативу сприяння зайнятості внутрішньо переміщених жінок**”. Ініціатива спрямована на захист соціальних та економічних прав внутрішньо переміщених жінок шляхом посилення співпраці громадських організацій, волонтерів, регіональних центрів зайнятості та медіа.

Завдання проекту:

- підвищити рівень надання соціальних послуг місцевими громадськими організаціями у царині забезпечення прав внутрішньо переміщених жінок, їх соціальної адаптації та інтеграції;
- підтримати професійний розвиток лідерів громадських організацій, волонтерів, працівників центрів зайнятості та журналістів у питаннях адвокації прав вимушених переселенців;
- створити постійно діючу міжрегіональну мережу партнерства між громадськими організаціями, волонтерами, регіональними соціальними агенціями задля забезпечення прав внутрішньо переміщених жінок в Україні.

Цільова група – жінки-переселенці, лідери громадських організацій, волонтери, соціальні працівники та журналісти місцевих ЗМІ.

Основні заходи:

- 1) проведення чотирьохденної міжрегіональної Школи тренінгу „Разом ми можемо” для лідерів громадських організацій, жінок-переселенців та волонтерів;
- 2) проведення 12 одноденних тренінгів з питань зайнятості для жінок-вимушених переселенців (орієнтовна тематика- прикладне мистецтво, робота в соціальних мережах, альтернативне працевлаштування вдома, робота за кордоном: можливості та ризики);
- 3) проведення чотирьох регіональних круглих столів з питань інтеграції та працевлаштування внутрішньо переміщених жінок та прес-конференції для регіональних ЗМІ;
- 4) проведення чотирьох вуличних акцій;
- 5) проведення ярмарок вакансій для вимушених переселенців спільно з місцевими адміністраціями та центрами зайнятості.

Упорядник брошури – Тетяна Литвинова, тренер-консультант.

Основні дефініції

Підприємець - це суб'єкт, який поєднує в собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва, а також нових благ, якостей та сфер застосування капіталу.

Звідси і **підприємництво** - тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту.

Водночас слід зазначити, що підприємництво - це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими ознаками: це самостійна діяльність, діяльність "за свій рахунок". Головне, на чому тримається підприємницька діяльність, це власність підприємця; це ініціативна, творча діяльність.

Основою здійснення підприємницької діяльності є власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід; це систематична діяльність. Підприємницька діяльність повинна бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом, і обов'язково офіційно зареєстрованою; це діяльність, яка здійснюється на власний ризик, під власну економічну (майнову) відповідальність; метою підприємницької діяльності є одержання прибутку або власного доходу.

Отже, можна дати узагальнююче визначення підприємництва.

Підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу.

Не слід ототожнювати поняття "підприємництво" і "підприємливість".

Підприємливість - це здатність до самостійних, неординарних, нетипових дій господарюючих суб'єктів.

Економіко-теоретичні знання і підприємництво

Для організації власної справи та здійснення підприємницької діяльності потрібні знання. Передусім мова йде про економічну теорію, менеджмент та маркетинг, які є відповідним підґрунтям для ефективного функціонування власного бізнесу. Курс "Економічна теорія" дає змогу зрозуміти макроекономічне середовище, безпосередню практику ринкової організації виробництва. Це наука про саморегуляцію економіки на основі економічної свободи її учасників. Головне питання економічної теорії полягає у з'ясуванні закономірностей, причин і факторів, що визначають ринкову ціну товару.

Маркетинг уособлює сукупність знань про таку систему організації роботи фірми, за якої виробничі рішення виносяться на основі спеціального вивчення потреб споживачів, їх прогнозу та управління. Маркетинг означає, що виробник товарів або послуг від пасивної функції виробництва і пропозиції товарів переходить до активної поліфункції формування попиту разом із виробництвом товарів. Головною метою маркетингу, як засобу організації підприємницької діяльності, виступає створення й функціонування системи регулювання виробництва на потребу ринку. Маркетинг стає провідною ланкою підприємницького управління. Реалізація його принципів означає підпорядкування виробничого менеджменту вимогам ринку (формування асортиментної програми виробництва), чітке виконання запланованої виробничої програми, її оперативне коригування у разі необхідності. Зрештою, здійснення програм маркетингу - це збільшення питомої ваги продукції фірми на ринках збуту.

Надзвичайно велике значення у підприємницькій діяльності займає менеджмент, що є узагальненням практики раціонального управління комерційним підприємством. Це пов'язано з ускладненням технології виробництва і зростанням вартості устаткування, загостренням конкурентної боротьби, полі варіантністю результатів підприємницької діяльності. Менеджмент розглядає фірму як соціальну ланку ринкової системи господарювання, в якій здійснюється управління фінансами, персоналом, виробництвом та іншими напрямками мобілізації колективних зусиль.

У поєднанні економічна теорія, маркетинг і менеджмент є науково-методичним та практичним підґрунтям щодо вивчення комплексу питань з організації та економіки підприємницької діяльності. Вони розкривають багатство змісту ринкової економіки, основні принципи та форми її реалізації у практиці підприємницької діяльності.

Характеристика малого підприємництва

Малі підприємства є невід'ємною частиною соціально-економічної країни. По-перше, вони сприяють підтримці стабільності ринкових відносин, оскільки значна частина населення втягується в цю систему відносин (на думку зарубіжних учених, стабільність системи забезпечується за умови, що 20-30% громадян країни мають власну справу). По-друге, вони забезпечують необхідну мобільність виробництва в умовах ринку, поглиблення спеціалізації й широкий розвиток кооперації виробництва, без яких немислима його висока ефективність. Зрештою це веде до динамічності господарського розвитку й зростання національної економіки. По-третє, роль малих підприємств у діяльності великих і середніх підприємств постійно зростає. Велике значення має здатність малих підприємств розширювати сферу доповнення праці, створювати нові можливості не тільки для

працевлаштування, й насамперед для підприємницької діяльності населення й використання вільних виробничих можливостей.

Єдиного міжнародного стандарту класифікації підприємств, їх розподілу на малі, середні й великі немає. Це залежить від специфіки галузей, рівня розвитку й структури економіки кожної країни. Для класифікації можуть використовуватися такі показники: чисельність працівників; вартість (обсяг) продукції, яка випускається; вартість (обсяг) виробничих фондів або розмір капіталу. З-поміж суб'єктів господарської діяльності окремо виділяють малі (дрібні) підприємства, що становлять основу малого бізнесу. Так, згідно із Законом України "Про підприємства в Україні", до них належать суб'єкти господарювання з кількістю працівників: у промисловості та будівництві - до 200 осіб; у інших галузях виробничої сфери - до 50 осіб; науці й науковому обслуговуванні - до 100 осіб; галузях невиробничої сфери - до 25 осіб; роздрібній торгівлі - до 15 осіб. Окрім того, віднедавна використовують поняття мікропідприємства із середньообліковою чисельністю працівників до 10 осіб та обсягом виручки від продажу продукції (надання послуг) до 250 тис. грн за рік.

При цьому до середньорічної чисельності основного персоналу додається середньоспискова чисельність працівників, що не перебувають у штаті підприємства, тобто працюють за сумісництвом, трудовими угодами, договорами підряду. Підприємства, які здійснюють декілька видів діяльності (багатопрофільні), належать до малих на підставі критерію того виду діяльності, який приносить найбільшу частку сумарної виручки від реалізації продукції (виконаних робіт, наданих послуг). Під суб'єктами малого підприємництва розуміються також фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю без утворення юридичної особи.

Державна підтримка малого підприємництва

Відносини щодо державної підтримки малого підприємництва регулюються Законом України "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" та іншими нормативно-правовими актами.

Мета державної підтримки малого підприємництва:

- 1) створення умов для позитивних структурних змін в економіці України;
- 2) сприяння формуванню і розвитку малого підприємництва, становлення малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення сталого позитивного розвитку суспільства;
- 3) підтримка вітчизняних виробників;

4) формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць.

Державна підтримка малого підприємництва включає такі складові:

- 1) формування правової бази функціонування підприємницького сектора та вироблення важелів адміністративного регулювання діяльності підприємницьких структур з урахуванням специфіки їхнього розвитку в окремих галузях і сферах національної економіки;
- 2) регулювання інституційних змін в економіці, які виступають факторами формування підприємницького середовища;
- 3) формування системи підтримки та стимулювання підприємницької діяльності;
- 4) залучення суб'єктів підприємницької діяльності до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм, здійснення поставок продукції (робіт, послуг) для задоволення державних та регіональних потреб.

Державна підтримка малого підприємництва здійснюється Кабінетом Міністрів України, Держкомітетом малого підприємництва, Українським фондом підтримки підприємництва через мережу регіональних (обласних, міських) фондів підтримки.

Кабінет Міністрів України в межах своїх повноважень здійснює фінансову підтримку розвитку малого підприємництва, спрямовує, координує і контролює діяльність органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики щодо його підтримки.

Держкомітет, орган виконавчої влади з питань регуляторної політики та підприємництва в межах своїх повноважень бере участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики розвитку малого підприємництва.

Програми підтримки малого підприємництва включають положення про:

- фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку суб'єктів малого підприємництва;
- забезпечення участі суб'єктів малого підприємництва у виконанні поставок для державних, регіональних та місцевих потреб; вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва; пропозиції щодо встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємництва, в тому числі пом'якшення податкової політики;
- допомогу в матеріально-технічному та інформаційному забезпеченні.

Фінансове забезпечення виконання відповідних програм підтримки малого підприємництва проводиться за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, позабюджетних коштів, у тому числі коштів, одержаних від приватизації державного і відчуження комунального майна, та інших джерел фінансування, не заборонених законом.

Обсяг щорічних асигнувань на державну підтримку малого підприємництва визначається у видатковій частині Державного бюджету України та Державній програмі приватизації. Розпорядником цих коштів є центральний орган виконавчої влади з питань регуляторної політики та підприємництва. Контроль за цільовим використанням цих коштів здійснює Рахункова палата та органи державної контрольно-ревізійної служби.

Економічні суперечності — головна рушійна сила прогресу.

Визначальна роль економічних суперечностей серед інших рушійних сил і факторів економічного прогресу зумовлена насамперед тим вирішальним значенням, яке відіграють суперечності у природі, суспільстві й мисленні як першооснова їх розвитку. Ця роль також зумовлена місцем суперечностей загалом, законом єдності і боротьби протилежностей у системі діалектики.

Економічні суперечності—об'єктивні суперечності, властиві економічним явищам і процесам, форма зв'язків і відносин між протилежними сторонами (їх елементами, властивостями, тенденціями та ін.) всієї економічної системи та кожного явища або процесу зокрема.

Повніше, системно, сутність економічних суперечностей розкривають виконувані ними функції, їх окремі важливі властивості.

1. Суперечності передусім є джерелом саморуху економічної системи (в тому числі її окремих елементів тощо), її рушійною силою. Одна із найпотужніших рушійних сил економічної системи — суперечність між потребами розвитку продуктивних сил і насамперед основної продуктивної сили — людини (її потребами, інтересами, цілями) та відносинами економічної власності. Так, перехід власності до трудових колективів у США зумовив зростання продуктивності праці на 15—20 %, значне скорочення плинності робочої сили тощо, розв'язав антагонізм між працівниками і попередньою менш розвинутою формою капіталістичної власності, персоніфікатором якої були капіталісти. Економічна наука повинна розкривати такі суперечності, досліджувати взаємодію протилежних сторін.

2. Визначення сутності економічних явищ і процесів через категорію суперечності найглибше, воно охоплює ядро сутності, сутність другого, третього і вищих порядків. Тому другою функцією економічної суперечності є вираження істинної сутності речей, явищ, процесів. У цій функції

конкретизовано гносеологічний аспект (з погляду теорії пізнання) економічної суперечності.

3. Суперечність є формою зв'язків і відносин між протилежними сторонами, їх якостями, властивостями, ознаками, тенденціями тощо. Економічні суперечності зумовлені загальними зв'язками, залежностями і обумовленостями всередині економічної системи, взаємодією різних сторін, властивостей, тенденцій, якостей тощо у межах суперечностей. Так, капітал як виробниче відношення характеризує взаємодія безпосередніх найманих працівників (позбавлених засобів виробництва і засобів споживання, юридично вільних, здатних продавати свою робочу силу з притаманними їй якісними характеристиками, властивостями тощо) і власників засобів виробництва (з властивими їм ризиком підприємництва, організаторськими здібностями тощо). Капітал як само-зростаюча вартість збільшується за рахунок праці безпосередніх робітників і праці підприємців (не самих засобів виробництва). Взаємодію протилежних сторін супроводжує їх взаємопроникнення, взаємообумовленість, взаємозаперечення тощо. Від сутності кожної із сторін суперечності, її структури, особливостей взаємозв'язку окремих елементів залежать відносини між протилежними сторонами, їх взаємна боротьба та взаємодія.

4. Рух внутрішніх суперечностей через взаємодію протилежних сторін можливий лише тоді, коли такі суперечності існують одночасно, а кожна суперечність містить у собі власне заперечення, коли це сторони однієї сутності. Так, для збільшення капіталу необхідне поєднання праці безпосередніх найманих робітників і функціонуючого постійного капіталу, підприємницької діяльності власника засобів виробництва або менеджерів.

5. Кожна економічна суперечність проходить у своєму розвитку такі етапи: тотожність, відмінність, суперечність, конфлікт і ступінь розв'язання суперечності, перехід у вищу форму свого руху. На кожному з них якісно змінюється характер взаємодії протилежних сторін. Найшвидше економічна система розвивається на перших трьох фазах — тотожності, відмінності і суперечності, на останніх двох її розвиток сповільнюється. Наприклад, індивідуальна капіталістична власність упродовж майже трьох століть була формою розвитку продуктивних сил (сприяла їх прогресу), але на початку ХІХ ст. вона почала перетворюватися на їх гальмо, обмежувати їх розвиток. Економічні суперечності, зокрема суперечності між виробництвом і надто малим платоспроможним попитом населення, який гальмує виробництво продукції, між потребами розвитку продуктивних сил і номенклатурно-клановим характером роздержавлення, в тому числі приватизації, в Україні перебувають нині у фазі конфлікту.

6. Протилежні сторони, властивості, ознаки, тенденції економічної суперечності взаємодіють у процесі руху. Рух суперечностей стимулює

насамперед активність заперечувальних, більш революційних сторін, наприклад, розвитку продуктивних сил, платоспроможного попиту. Для процесу суспільного відтворення найважливішими у розвитку економічної системи є суперечності у сфері безпосереднього виробництва, а також суперечності між виробництвом та іншими сферами (розподілом, обміном і споживанням). На противагу цьому Й. Шумпетер вважав, що вирішальну роль в еволюції економічної системи відіграють суперечності у підприємницькій діяльності.

Відповідно до структури економічної системи можна виокремити **п'ять типів економічних суперечностей**: 1) у межах продуктивних сил (між високим рівнем розвитку техніки і недостатнім рівнем освіти та кваліфікації робочої сили та ін.); 2) у межах техніко-економічних відносин (між досягнутим рівнем концентрації виробництва і недостатньо розвинутою спеціалізацією та ін.); 3) у межах організаційно-економічних відносин (суперечність між різними формами менеджменту, наприклад між високим рівнем організації та низьким рівнем стимулювання праці та ін.); 4) у межах відносин економічної власності (між низьким рівнем заробітної плати і високим рівнем цін, між окремими типами і формами власності тощо); 5) у межах господарського механізму (між економічними та адміністративними важелями державного регулювання економіки, між ринковим і державним регулюванням та ін.).

Розвиваються також суперечності між названими підсистемами. Найявний особливий тип суперечностей у масштабі світового господарства, окремих його регіонів, між окремими країнами, економічними угрупованнями тощо. Загалом механізм дії економічних суперечностей у межах економічної системи синтезує окремі їх ознаки, методи їх розв'язання тощо.

Вихідною точкою перевороту в технологічному способі виробництва, у взаємодії людини і техніки були засоби праці, а сама промислова революція почалася з машини-знаряддя, або робочої машини, у текстильній промисловості. Переворот технологічного способу виробництва у цій сфері зумовив переворот в інших. Така ланцюгова реакція в розвитку продуктивних сил відбувається внаслідок впливу системи суспільного поділу праці, тісного взаємозв'язку між різними галузями промисловості, динаміки кількісних та якісних пропорцій.

У межах системи продуктивних сил важливою рушійною силою є змагання між людьми у процесі спільної праці, доповнене специфічними суспільними формами. За капіталізму це конкуренція між робітниками і капіталістами та всередині кожного з цих класів.

Самостійною рушійною силою економічного прогресу є відносини економічної власності. Оскільки вони розвиваються відносно незалежно від

розвитку продуктивних сил у межах суспільного способу виробництва, мають свої закономірності розвитку, специфічні суперечності між різними типами і формами власності, то рух цих суперечностей стає окремою рушійною силою економічного прогресу. Чим більше типів і форм власності у межах певного способу виробництва, тим дієвіші рушійні сили та джерела економічного прогресу.

Потребують аналізу особливості взаємодії між окремими елементами продуктивних сил і відносинами економічної власності загалом або їх окремими підсистемами (наприклад, між відносинами власності у сфері безпосереднього виробництва, розподілу тощо). Водночас суперечність між продуктивними силами і відносинами економічної власності можна розглядати як суперечність між людиною як елементом відносин власності (цей аспект відображає людина-власник) і людиною як елементом продуктивних сил (цей аспект відображає людина-працівник).

Найдинамічнішими елементами продуктивних сил в сучасних умовах є людина, наука, засоби праці. Тому, розвиваючись, вони першими вступають у суперечність, конфлікт з відносинами економічної власності. Кожен з елементів, у свою чергу, сформований з відповідних компонентів (наприклад, наука- з фундаментальної і прикладної). Такими компонентами людини-працівника нині є рівень освіти, кваліфікації, техніко-технологічної культури, психологічний стан тощо. Вони першими вступають у конфлікт з існуючими відносинами економічної власності, що ініціює процес переростання людиною або наукою панівної форми або типу власності, перехід до якісно нових, розвинутіших форм і типів власності у межах суспільного способу виробництва. Адекватними для розвитку певного елемента продуктивних сил, а отже, й усієї їх системи, стають водночас кілька типів і форм власності у межах одного суспільного способу виробництва.

Такий механізм взаємодії продуктивних сил і відносин економічної власності передбачає наявність різних форм та методів часткового і тимчасового розв'язання економічних суперечностей у межах одного й того самого суспільного способу виробництва. Основним методом розв'язання є створення якісно нових, розвинутіших форм руху для попередніх суперечностей, що означає водночас певне пристосування відносин економічної власності до рівня, характеру і структури розвитку продуктивних сил. Так, внаслідок загострення суперечності між продуктивними силами та індивідуальною (приватною) капіталістичною власністю у першій половині XIX ст. виникла і почала розвиватися акціонерна власність. Це водночас означає і появу нової категорії, яка є теоретичним відображенням розвинутішої форми руху суперечності.

Другий важливий метод розв'язання економічних суперечностей суспільного способу виробництва — економічні кризи. Залежно від їх глибини і сфери

поширення (кризи надвиробництва товарів, фінансові, кризи кредитної системи та ін.) відбувається часткове (коли криза охоплює одну із сфер господарства, окремі їх галузі або групу) і тимчасове, або більш повне і тимчасове розв'язання економічних суперечностей. Через деякий час ці суперечності знову входять у фазу власне суперечності, конфлікту, загострення і зумовлюють нову економічну кризу.

Третім методом розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва є його господарський механізм і регулююча діяльність держави.

Четвертий метод розв'язання економічних суперечностей, а отже, й прискорення економічного прогресу, пристосування суспільної форми до речового змісту способу виробництва, — діяльність держави (економічна, політична, юридична, ідеологічна).

Частково й тимчасово розв'язувати економічні суперечності дає змогу кількісний метод (п'ятий). У процесі переростання продуктивними силами або їх окремими елементами меж типу або форми економічної власності в умовах певного суспільного способу виробництва спершу відбуваються переважно кількісні зміни, тобто нагромадження більшої суми грошей, засобів виробництва тощо, що забезпечує передумови для розвитку окремих елементів продуктивних сил. І лише через якийсь час кількісні зміни зумовлюють появу нової якості — розвинутішої форми або типу власності. Ці процеси розвиваються відповідно до вимог закону переходу кількості в якість і навпаки.

Поява якісно нової, розвинутішої форми або типу власності у межах одного суспільного виробництва означає водночас діалектичне заперечення попередньої, менш розвинутої форми або типу власності, тобто часткове усунення зі збереженням її позитивних якостей і одночасним перетворенням на залежну, підпорядковану вищій формі чи типу власності. Позитивні властивості всіх існуючих форм економічної власності зберігаються, завдяки чому виробничі відносини пристосовуються до рівня, характеру й структури продуктивних сил, відбувається економічний прогрес. Процес такого діалектичного заперечення у межах суспільного способу виробництва є шостим методом розв'язання (часткового і тимчасового) економічних суперечностей.

Поліпшення справ в економіці, підвищення рівня життя населення неможливі без активізації творчої господарської діяльності, без розвитку світогляду та системи цінностей, які спонукали б людину виявляти ініціативу й самостійність. Важливе місце в системі базових цінностей ринкового світогляду належить етиці підприємництва та соціальній відлові" дальності в бізнесі. Адже саме усвідомлення своєї місії підприємця в ринковій

трансформації економіки, соціальному прогресі дозволяє посилити потенціал підприємницького сектора, довести його суспільну значущість.

Складові підприємницької етики

Самостійність господарювання, ініціативний, творчий підхід до справи викликає необхідність вирішення цілої низки питань. Вони пов'язані з інноваційним пошуком ринкових можливостей, дослідженнями з маркетингу, управлінням фінансами, використанням ресурсів, залученням інвестицій. Але передусім підприємець, як особливий соціально-психологічний тип господарника, при втіленні своїх задумів, планів пов'язаний безпосередньо з людьми. Йому доводиться здійснювати управління підлеглими, мати справу з партнерами по бізнесу, налагоджувати контакти з представниками органів державного регулювання підприємництва, клієнтами, консультантами.

Не викликає сумнівів, що успіх підприємницької діяльності значною мірою залежить від особистих якостей підприємця, його ділової культури, професіоналізму, вміння гідно представляти свій бізнес, з повагою до інших вести власну справу. Оцінка людських відносин, поведінки підприємця з точки зору її відповідності загальноприйнятим розумним, цивілізованим нормам втілюється в професійній етиці бізнесмена, культурі підприємства. Тому важливо ознайомитися з нормами поведінки підприємця, вимогами, які суспільство висуває до стилю роботи, характеру спілкування з людьми, соціальному іміджу очолюваної ним фірми або підприємства.

Водночас слід врахувати, що підприємництво, як надзвичайно складний вид діяльності, має загальноприйняті риси, притаманні будь-якій країні з ринковою економікою, та особливі, що відображають загальний стан суспільства, зрілість його економічних, юридичних та морально-етичних норм.

В умовах перехідної економіки підприємництво сприймають неоднозначне. Наприклад, ще не так давно цей вид діяльності пов'язували з експлуатацією. Спостерігається психологічне несприйняття частиною населення приватного господарювання. Отже, перехід до ринку вимагає глибоких соціально-психологічних змін, вироблення сприятливого етичного середовища. Це означає, що потрібна відмова від тих рис, які з'явилися внаслідок відсутності традицій продуктивного підприємництва і орієнтують на одержання прибутку без соціальної відповідальності підприємця.

Які ж цінності формують підприємницьку етику в її загальноприйнятому розумінні?

Свобода діяльності підприємця проявляється у здатності прийняття виваженого рішення, використанні певних способів досягнення мети, можливості вибору певного варіанта поведінки. Вибір оптимального

варіанта, який відповідав би не тільки внутрішнім переконанням та інтересам, а й інтересам суспільства, може бути здійснений лише за умов високої етичності поведінки підприємця.

Етика підприємництва розробляє кодекс поведінки, показує гідність намірів підприємця, визначає притаманні йому риси.

Провідне місце серед них безумовно займають ті, що обумовлюють природу підприємця і підприємництва. Перша риса - це заповзятливість, яка розуміється як здатність досягати поставленої мети за рахунок власної ініціативи, винахідливості, практичної кмітливості, готовності йти на певний ризик, приймати і реалізовувати оригінальні ідеї. Друга - це соціально-новаторський характер діяльності підприємця, його особлива роль у ринковій трансформації економіки. І нарешті, остання риса, що визначає природу підприємця, - це людський фактор, людина, зусилля якої в умовах ринкової економіки спрямовані на одержання прибутку, поєднуються з етичною та психологічною готовністю до відповідального, чесного цивілізованого підприємництва. Це означає, що в будь-якій підприємницькій діяльності повинні враховуватися інтереси і потреби держави та всього суспільства.

Наведені риси формують етику підприємця і знаходяться у тісній взаємодії.

Саме поєднання чітко усвідомленої природи підприємництва, визначення її корисності для економічного розвитку і соціального прогресу з дотриманням певних норм поведінки підприємцем дає змогу виділити складові підприємницької етики (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Складові підприємницької етики

У конкретній діяльності наведені складові отримують своє втілення в особливому підприємницькому типі мислення, здатності розглядати все, з чим стикається бізнесмен, з точки зору корисності для власної справи. Успіх підприємницької діяльності значною мірою залежить від уміння

налагоджувати партнерські зв'язки, дотримуватися договірної дисципліни, зберігати комерційну таємницю.

Підприємницькі структури -- компанії, фірми проводять різноманітні заходи з метою підтримання й постійного зміцнення певних ціннісних стандартів і етичних принципів у відносинах з населенням. Головною метою цих заходів є узгодження інтересів фірми з етичністю поведінки працівників та менеджерів. При цьому пріоритет надається репутації фірми перед діями її конкретних представників, якщо ці дії проводяться з метою невірно сприйнятої чи особистої вигоди.

Найбільш поширеними шляхами формування етичної поведінки у підприємницьких структурах можуть бути такі: розробка етичних нормативів; створення груп або комітетів з етики; проведення соціальних обстежень і ревізій; навчання етичній поведінці.

Отже, основа етичного кодексу фірми - слідувати правилам поведінки, що прийняті в цілому для суспільства.

Позитивний досвід застосування етичних кодексів накопичується в багатьох структурах України. Наприклад, прийнятий Кодекс професійної відповідальності позафондової торговельної системи (ПФТС) впроваджує нові для українського фондового ринку принципи чесної і справедливої торгівлі цінними паперами. За порушення етичних норм одну з компаній, що займається інвестиційним бізнесом, уже було виключено з реєстру учасників ПФТС.

Таким чином, постійне дотримання підприємницької етики стає гарантом і стимулом успішної діяльності, конкурентоспроможності бізнесу.

Культура підприємництва та діловий етикет

У загальному розумінні поняття "культура" означає певну сукупність матеріальних і духовних цінностей, які виробляє людство в історичному процесі свого розвитку. Водночас культура продукує способи створення цих цінностей, засоби їх застосування і передачі. Тим самим вона виступає найважливішим критерієм оцінки окремої особистості. Саме культура визначає спрямованість суспільної, у тому числі економічної, поведінки підприємця, змушує його дотримуватися етикету ділової людини.

По суті, культура підприємництва визначає спосіб спілкування бізнесмена зі своїми клієнтами, партнерами, підлеглими та іншими особами в процесі здійснення власної справи. Культура підприємця вибирає відповідну сукупність правил, вимог, знань та вміння поводитися у світі бізнесу.

Які ж основні навички повинен мати сучасний підприємець?

Для відповіді на це питання змоделюємо деякі найбільш важливі аспекти діяльності підприємця.

Перший аспект коректної поведінки ділової людини - це дотримання норм звертання, привітання та знайомства. Зокрема при діловій зустрічі з незнайомими людьми треба представитися самому або через особу, яка влаштувала зустріч. Якщо ви гість, то варто представитися першому. І звичайно, перед тим як познайомити будь-кого, слід впевнитися, що обидві сторони бажають знайомства.

Другий - субординація в ділових стосунках. Як відомо, управлінські відносини мають ієрархічний характер. Це означає, що некоректно віддавати будь-які службові розпорядження виконавцю, якщо його роботу повинен координувати ваш підлеглий управлінець.

Третій - організація ділових контактів. Наприклад, запрошуючи співробітника на бесіду, попередьте його заздалегідь через офіс-менеджера, або секретаря-референта. Це дасть змогу йому підготувати необхідні матеріали, розрахунки, сформулювати власні пропозиції.

Особливу увагу в діловому етикеті займає вміння проводити ділові бесіди, дотримуватися ділового протоколу. Так, підприємець, котрий веде бесіду, виглядає значно привабливіше, якщо дотримується у своїй поведінці таких правил: висловлюватися стисло і по суті, чітко викладаючи свої думки; спиратися на факти, обґрунтовуючи власну позицію; не захоплюватися деталями, але пам'ятати, що своєчасно і доречно наведена деталь може зміцнити достовірність вашої позиції; уникати конфронтації, шукати шляхи вирішення складної проблеми.

Не менш важливо дотримуватися ділового протоколу, тобто порядку проведення ділових зустрічей, які мають бути ретельно підготовлені. Здійснення переговорів стає більш ефективним, якщо сторони попередньо домовилися про матеріали та питання, що виносяться на обговорення. Ділові зустрічі прийнято проводити в спеціальному приміщенні.

Підприємець повинен пам'ятати, що грамотність, логічність мовлення є обов'язковою умовою будь-якого ділового контакту. У поєднанні з приємним зовнішнім виглядом, манерою триматися це суттєво впливає на імідж підприємства, а отже, і на успіх бізнесу. Таким чином, перехід до нових соціальних норм, що базуються на здоровому економічному глузді і моральності дій, вимагає формування культури підприємництва та ділового етикету як якісних ознак нової особистості - підприємця.

Юридична та соціальна відповідальність у бізнесі

Підприємницька діяльність виступає елементом загальнокультурного розвитку. Цей вид діяльності має вирішувати конкретні соціальні проблеми на підґрунті морально-етичних уявлень про цінність підприємництва. Інакше кажучи, підприємець несе соціальну відповідальність за розпочату справу та її розвиток не тільки перед собою, а й перед людьми, з якими він веде свій бізнес, а у кінцевому підсумку - перед суспільством у цілому.

Держава створює для розвитку підприємництва необхідну правову базу, певним чином регулюючи цей вид діяльності. Дотримання існуючих законів породжує юридичну відповідальність. Водночас держава є певною мірою залежною від підприємництва, розвиток якого сприяє вирішенню низки загальнодержавних задач: надходжень до бюджету, працевлаштування населення, розвитку ринків товарів та послуг. Це означає, що між державою і бізнесом постійно підтримуються спільні економічні і соціальні інтереси. Вони виступають провідною ланкою механізму соціального партнерства підприємницьких структур та державних інститутів. Саме тому в більшості країн підприємці об'єднують свої зусилля для забезпечення соціального захисту населення, розв'язання економічних проблем, що стоять перед суспільством і не можуть бути вирішені лише зусиллями держави.

В сучасних умовах соціальна відповідальність має різноманітні форми прояву:

1. Ефективне ведення бізнесу - виробництво кращих товарів і послуг, гарантування їхньої якості, повноти задоволення попиту.
2. Дотримання зобов'язань перед зацікавленими особами (акціонерами, клієнтами, партнерами у справі бізнесу, співробітниками) за їхній матеріальний добробут.
3. Сприяння розвитку підприємницького сектора в цілому - розвиток ринкової інфраструктури, безперервний рух інвестиційних ресурсів, конкурентний стан функціональних ресурсів, конкурентний стан функціональних ринків.
4. Участь у здійсненні загальнодержавних економічних програм, політичному та громадському житті - формування і відстоювання економічних та інших інтересів, що сприяють підвищенню ефективності економіки як єдиної системи.

Таким чином, простежується залежність між юридичною та соціальною відповідальністю в бізнесі. Осягнення кожним підприємцем цієї єдності - найкращий показник етики підприємництва в суспільстві.